

ISSN 0027–8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLVIII/ 1-2

БЕОГРАД

2017

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Даринка ГОРТАН ПРЕМК, др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ,
др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Ђорђе ОТАШЕВИЋ,
др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Марина СПАСОЈЕВИЋ, др Живојин СТАНОЈЧИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Даринка Гортан Премк, др Рајна Драгићевић, др Јелена Јовановић Симић,
др Драгана Мршевић Радовић, др Марина Спасојевић, др Живојин Станојчић,
др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој
Републике Србије бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од
посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у четири годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs.

Штампарија - Земун : Пекограф

СIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. - Год. 1, бр. 1 (1932/1933) - год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950) - . - Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/1933- (Земун : Пекограф).

Тромесечно

ISSN 0027-8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLVIII

Св. 1–2 (2017)

САДРЖАЈ

Чланци

- Вокатив једине именица II врсте у српском књижевном језику (МИРОСЛАВ Б. НИКОЛИЋ) 1–25
- Однос граматике и речника – граматика инхерентна описним речницима српског језика (АЛЕКСАНДРА М. МАРКОВИЋ) 27–43
- Један стари воћарски приручник и питање адаптације њемачких воћарских термина у XX вијеку (НЕЂО Г. ЈОШИЋ) 45–57
- Форичност општих и одричних заменица у антецеденту релативне адјективне клаузе (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ) 59–72
- Фразеолошки архаизми у српском језику (МАРИЈАНА Р. ЂУКИЋ) 73–86

Прилози

- О судбини ћирилице према књижевним и научним сведочанствима (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН) 87–104

Прикази

- Речи ѿод лујом*, Зборник о лексици српског језика (СТАНА РИСТИЋ) 105–109
- Ана Тонић, *Енїлеско-срїски и срїско енїлески речник шумарских ѿермина* (НЕЂО Г. ЈОШИЋ) 110–113
- Владан Јовановић, *Срїска војна лексика и ѿерминологија* (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 114–118

Прикази

Речи ѿод луѿом, Зборник радова о лексици српског језика *

Популарни текстови научних лингвистичких тема у књизи *Речи ѿод луѿом*, уреднице Рајне Драгићевић, својим садржајем подржавају више акција које су последњих година покренуте у Србији. С једне стране, то је акција популаризацију науке, а с друге, веома значајна акција „Сачувајмо српски језик“, коју је покренуо „Политикин“ лектор и новинар Градимир Аничих. Истовремено, како уредница књиге и ауторка већине текстова истиче, ова занимљива публикација промовише рад најзначајнијих институција које се баве српским језиком, а то су Институт за српски језик САНУ и Филолошки факултет у Београду, јер су остали аутори овог зборника из наведених установа, а у највећем броју из Института. Прилози ових младих сарадника представљају, у ствари, делове њихових докторских дисертација (већ одбрањених или у припреми), а урађених под менторством Рајне Драгићевић. Текстови су, наравно, за ову прилику прилагођени широкој публици јер је већина објављена у „Политици“ 2015. и 2016. године у оквиру поменуте акције.

Са становишта области којом се баве, а то су лексикологија и лексикографија, важно је истаћи да садржај ових текстова, као и саме докторске дисертације из којих су текстови проистекли, указују на веома успешно интегрисање лексикографске праксе и лексиколошко-лексикографске теорије. У питању су тековина Београдске лексикографске школе, која је основана и развијала се у Институту за српски језик, али и њена надоградња, која се у најновије време увелико одвијала кроз наставу лексикологије и лексикографије на Филолошком факултету, захваљујући изузетном раду и залагању Рајне Драгићевић, која предаје овај предмет и упућује младе истраживаче у наведене области.

У књизи се бројем и релевантним запажањима, наравно, истичу прилози Рајне Драгићевић, која културолошке аспекте речи представља на различитом лексичком материјалу и из различитих извора: речи из

* Приредила Рајна Драгићевић, Београд: Тенеси, 2016, 158 стр.

двојезичног немачко-српског Речника малог (Беч 1793); речи из Вуковог Рјечника, и то апстрактне и такозване „нове“ речи; речи из рукописног Речника Иве Андрића, који је за штампу приредила Даринка Гортан Премк; речи из Речника косовско-метохијског дијалекта Глигорија Елезовоћа. У вези са проблематиком употребе страних речи, текстови ове ауторке показују да употреба лексичких позајмљеница није нова појава, да је карактеристична и за раније периоде, али да је свој негативни вид попримила нарочито данас у савременом језику под утицајем глобализације, што није само карактеристика српског него и других (словенских) језика. Међутим, ауторка указује на начин на који се језици „бране“ од иновација из реалног света, чувајући аутентичност централног дела свог лексичког инвентара (нпр. речи са значењем делови тела, делови куће, најважније радње) на рачун периферије која униформно одражава увоз иновација и препушта их префиксоидима, префиксима или суфиксима. Други феномен погубног утицаја глобализације на језик представљен је кроз већ уобичајену акцију избора речи године (деценије, века, миленијума), манира који је потекао из англосаксонске културе, а који је прихваћен и у словенској, руској средини. Ово естрадно манипулисање речима, по ауторки, представља део „културне глобализације и културног заглупљивања“, и без обзира на то што се такве речи бележе у еминентним речницима, позитивна страна такве евиденције о настанку и животу речи не умањује штету коју „увоз“ таквих речи може нанети домаћем лексичком фонду.

Неђо Јошић у овој занимљивој публикацији има два прилога у којима представља воћарску лексику, и то називе аутохтоних домаћих воћака, који се данас чувају у народном језику, речницима и старијим стручним текстовима из ове области. У другом прилогу Јошић је представио симболику јабуке у српском језику, култури, митологији и обредним радњама, која се у реалности јавља са око 250 калемљених сорти, а у именослову са око 500 различитих имена. Међу њима су и домаћи називи, који су у савременој стручној употреби најчешће замењени именима страног порекла, али се изражајност домаћих назива за воћке чува и најбоље потврђује у делима наших прозних писаца и песника.

Марија Ђинђић је дала четири прилога о турцизмима у српском језику, у којима је, поред осталог, критички размотрена оправданост употребе термина „турцизам“ према предлаганим терминима „осмизам, османизам“, за позајмљенице из турског језика које су у српски језик улазиле од краја XIII до почетка XX века. Занимљиви су подаци да се у савременом језику бележи знатно мањи број турцизама него у прошлим периодима (око 3000), да су многе речи потиснуте у пасивни лексички фонд као застареле, покрајинске или историзми, да се неке од њих чувају у колоквијалном разговорном језику или у жаргону, па чак и у основи неологизама (*чаршијање*, *зејтинџаво*, *бесџарош*), али и да велики број турцизама чини део општег лексичког фонда и да се на основу потпуне

адаптације данас не осећају као позајмљенице из турског језика: *баруђ*, *дуван*, *кревеђ*, *јасђук*, *јорђан* и др.; да су многе од њих постале део фразеологизама, па и тиме загарантовале опстанак у активном лексикону савременог језика. Ова ауторка бележи и словенске речи у турском језику, око стотинак славенизама, па и из српског језика према нашим речима: *ђубица*, *мођика*, *шубара*, *ђиво*, *часђ*.

Маријана Богдановиђ у једном прилогу прати судбину застарелих речи и израза и њихових значења која се односе углавном на човека у разним ситуацијама, попут застарелих фразеологизама: *биђђи вођан на некођа*, *ишчиђађђи некоме буквицу*, *вршђађђи љрђе на нечиђођ љави*, *ђа-сђђи некоме на љребене*. У другом прилогу показала је како многе застареле речи настављају свој живот у савременом језику кроз фразеолошке изразе, а међу њима је и велики број турцизама.

У прилогу Данијеле Радођиђ, на примеру лексике кулинарства, показан је однос између домађих назива и позајмљеница у савременом језику, међу којима доминирају турцизми који чине половину од укупног броја позајмљеница, а у мађем броју јављају се германизми, хунгаризми и англицизми.

Шта све може бити „оштро“ у нашем језику показују примери наведени у занимљивој причи Наташе Миланов о вишезначности придева *ошђђар*, који покрива велико семантичко поље, тако да поред *ошђђрођ ножа*, *врха* неког предмета, падине, *ошђђрим* се означава и мириса дувана, кашаљ, бол, корак, разум, око и др.

У два прилога Слободана Новокмета представљена је употреба золошких назива за именовање људи и њихових физичких и психичких особина, као и за именовање предмета у различитим областима. То су називи који су веома раширени и познати у свакодневном говору, а аутор објашњава мотивисаност употребе таквих назива, условљеност културним приликама у одређеном друштву, као и разлике које постоје у различитим културама.

Јована Јовановиђ у пет прилога представља различите творбене и семантичке аспекте употребе пејоратива у нашем језику, било да су у питању творбени пејоративи типа: *бабеђина*, *кређенчина*, *сђђарчекења*, *дебилчина*, или семантички пејоративи типа: *кређен*, *леши*, *мрцина*, *међузалем*, или погрдне речи: *ђољо*, *балиђа*, *ђедер*, па и деминутиви у функцији пејоратива: *кађеђђанчиђ*, *официрчиђ*, *државица*, као и метафорична употреба назива за животиње и биљке, типа: *мађарац*, *коњ*, *ђурка*, *мађмун*; *ђиќва*, *буќва* и др.

О субјективној, експресивној функцији збирних именица говори прилог Драгане Цвиђовиђ, из кога сазнајемо да се и неке граматичке категорије могу употребити у вредновању људских особина.

Функционалностилску функцију глагола са више префикса, као и ограничења броја префикса (до три префикса) представља прилог Мили-

це Стојановић, у коме је, поред других примера, као куриозитет наведен и глагол са шест префикса: *исїонаїрерасїодељиваїи (се)*.

Културолошко вредновање речима представљено је у прилогу Весне Николић, на примеру творбеног гнезда речи *кућа*, њених фразеологизама и пословица. Ова ауторка у другом прилогу открива библијску основу неких фразеологизама (библизама) који се и данас употребљавају а којима се чува богато културолошко библијско наслеђе, као што су примери: *їасїи с неба*, *їраїи руке*, *биїи на седмом/деветом небу*, *одвоїїи кукољ од жиїи*.

О емоцијама и стањима исказаним кроз речи и о разликама међу њима, као и о феномену емоција уопште и њиховом одражавању кроз језик говоре прилози Ане Миленковић. Из њених прилога сазнајемо и то да је некада врло тешко установити разлику у значењима речи са супротним значењем као што су придеви *храбар* и *їлашљив*, а на постављено питање у којој мери језик може да искаже сложени свет емоција ауторка одговара да и „најемоционалније речи“ не могу да исажу право осећање.

Прилог Милене Јакић даје одговор на питање које задаје Ана Миленковић у свом прилогу о „храбрости“ и „страху“. Консултујући дефиниције лексеме *храброст* у више домаћих и страних речника, ауторка закључује да се храброст може показати само уколико постоји опасност и уколико се јавља страх од опасности као природан одговор, те да је „осећај страха неопходан да бисмо били храбри“.

Вања Миљковић дао је два прилога у којима, примењујући когнитивистичку теорију, разрешава нека отворена питања у вези са функцијом и значењем предлога, било да се јављају у предлошко-падежној функцији било у функцији префикса код глагола, што је показано на два занимљива случаја. У првом прилогу се разматрају примери употребе конструкција типа *биїи на їтелефону*, *биїи на комїјуїтеру*, и показује њихова регуларност у односу на оне који се препоручују као „правилнији“, типа *биїи їоред їтелефона*, *биїи їоред комїјуїтера* којим се исказује само просторни однос близине, а не и однос коришћења као у примерима првог типа. Аутор у другом прилогу показује разлику у значењу емоционалних глагола са истим префиксом, типа: *заволеїи* и *заљубиїи се*, разлике које традиционална лексикографија није могла да открије и евидентира у дефиницијама ових глагола. Разлика се, како истиче аутор, заснива на модификацији примарног значења префикса *за-* који упућује на физичку ситуацију постављања заклона испред некога или нечега. Захваљујући таквом физичком искуству метафорично су реализовани и емоционални глаголи типа *заволеїи*, *замрзеїи*, па и *заљубиїи се*. Како сазнајемо из овог прилога, метафорични заклон код емоција љубави је „флексибилнији“ од заклона код емоције мржње, јер се може постављати не само испред особе на коју је емоција усмерена као код мржње (нпр.: *заволеїи*, *замрзеїи (некоїа, нешїо)*), него и испред самог себе,

као у примеру *заљубићи се*, чије значење захтева другачији тип дефиниције у смислу: „постати занесен осећањем љубави према некоме“, значење које се не реализује код глагола *мрзећи*, јер овај глагол, како истиче аутор, подразумева локализовано, усмерено а не свеобухватно осећање. И на крају да кажем да овакав подстицајан истраживачки „налаз“ може да нас охрабри у веровању да у свету у коме живимо осећање љубави тријумфује над осећањем мржње.

Стана Ристић **

Институт за српски језик САНУ ***

Београд

** stana.ristic@isj.sanu.ac.rs

*** Овај текст настао је у оквиру пројекта *Линјисјичка исјраживања савременој срјској књижевној језика и израда Речника срјскохрвајској књижевној и народној језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.